

شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی

نویسنده: امیر آسمانی بیدگلی^۱

استاد ناظر: دکتر سید حسن امامیان^۲

پذیرش: ۱۳۹۵/۰۳/۱۲

دریافت: ۱۳۹۵/۰۱/۲۰

چکیده

امر به معروف و نهی از منکر، از مهم‌ترین واجبات دینی است، که شارع مقدس شرایطی برای تحقق وجوب آن، بیان کرده است. چهار شرط اصلی امر به معروف و نهی از منکر، عبارتند از: علم و آگاهی، احتمال تأثیر، اصرار بر گناه و نبودن ضرر و مفسده؛ شرط پنجم نیز با عنوان عدالت، توسط برخی از فقها بیان شده است. یکی از کاربردهای امر به معروف و نهی از منکر در عصر فناوری، فضای مجازی است. فضای مجازی در راستای فضای واقعی پیش می‌رود؛ به نحوی که بسیاری از مفاهیم واقعی، در فضای مجازی نیز عینیت می‌یابد. لذا شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، همان شرایط وجوب آن در فضای حقیقی است، که فقها بر آن تأکید دارند؛ هر چند تفاوت‌هایی نیز از حیث نحوه عملکرد، تذکر زبانی، فعلی و سایر موارد وجود دارد. در این مقاله، سعی شده است شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای واقعی و مجازی مورد بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: امر به معروف، نهی از منکر، فضای مجازی

مقدمه

امر به معروف و نهی از منکر در اسلام از اهمیت والایی برخوردار است، تا جایی که قرآن کریم، امت اسلام را بهترین امت معرفی کرده است؛ به خاطر این‌که امر به معروف و نهی از منکر انجام در این دین، انجام می‌شود.^۳ امر به معروف و نهی از منکر، از فروع دین، و از فرائضی است، که به خاطر برخی از ویژگی‌هایش، مایه قوام واجبات دینی خواهد بود. در منابع تشریح اسلام، شارع مقدس شرایطی برای این فریضه بزرگ قرار داده است، که با تحقق آن، امر به معروف و نهی از منکر واجب می‌شود.

۱- کارشناسی فقه اسلامی، amirasemani50@gmail.com

۲- استاد دانشگاه مجازی المصطفی ﷺ، dr.imamian@gmail.com

۳- ر. ک: آل عمران، ۱۱۰.

شرایط و مصادیقی امر به معروف و نهی از منکر در فضای واقعی^۱، در فضای مجازی^۲ نیز منطبق می‌باشد، که عبارتند از:

- ۱- علم و آگاهی؛
- ۲- احتمال تأثیرگذاری؛
- ۳- اصرار بر گناه؛
- ۴- نبودن ضرر.

هم‌چنین مفسده و شرط پنجمی نیز توسط برخی فقها تحت عنوان عدالت، بیان شده است. بنابراین، هرگاه شرایط بالا محقق شود- چه در فضای واقعی و چه در فضای مجازی- امر به معروف و نهی از منکر واجب می‌شود.

شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی نیز همان شرایط فضای واقعی می‌باشد. این فریضه آن قدر بزرگ است، که حتی انسان فاسق نیز نباید در مورد آن بی‌مسئولیت باشد.

حقیقت امر به معروف و نهی از منکر

تعریف مورد اتفاق فقها از امر به معروف، عبارت است از دعوت نمودن به کارهای نیک و شایسته و خوب، که آن‌ها از نظر عقل و شرع و فطرت پاک، خوب و شایسته باشد.^۳ نهی از منکر نیز عبارت است از دعوت به ترک کارهای زشت و ناشایست و ناشناخته و بد، که از نظر عقل، شرع، و فطرت پاک؛ بد و قبیح و ناشایست باشد.^۴

مفهوم فضای مجازی

فضای مجازی^۵ در اصل از دو واژه مجازی^۶ و فضا^۷ گرفته شده است. شاید بتوان علم هدایت و کنترل یا خودفرمایی را برابر فارسی آن دانست. به هر حال، سایبرنتیک اکنون تا حدودی مفهوم قدیم خود را حفظ کرده، و بیان‌گر علمی است، که به انسان یا ماشین خود، کار، امکان حکومت کردن و فرمان دادن می‌دهد.^۸

۱- معتمدنژاد، ۱۳۸۶، صص. ۴۱-۴۲.

1. Real Space
2. Cyber Space

۳- امام خمینی، ۱۴۲۲، ج ۱، ص. ۳۶۳.

۴- کلینی، ۱۳۷۹، ج ۵، ص. ۴۹.

5. Cyberspace
6. Cybernetics
7. Space

۸- معتمدنژاد، ۱۳۸۶، صص. ۴۱-۴۲.

بنابراین، فضای مجازی فضایی است، که در آن ارتباطات و کنش متقابل انسان‌ها از راه شبکه‌های رایانه‌ای، از جمله اینترنت شکل می‌گیرد؛ و به مجموعه‌های از ارتباطات درونی انسان‌ها، که از طریق رایانه و مسائل مخابراتی، بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی صورت می‌گیرد، اطلاق می‌شود.^۱

معروف و منکر در فضای مجازی

نصیری‌فرد در «مجموعه مقالات همایش علمی» در مورد معروف و منکر در فضای مجازی، می‌نویسد:

معروف و منکر در فضای مجازی، همان مفاهیمی است، که در رفتارهای بیرونی ما ممکن است مصداق داشته باشد. فضای مجازی، جهانی موازی با جهان واقعی دارد، که همه وجوه تکرار شونده زندگی جهان واقعی را شامل می‌شود؛ و فرایندی است، که به همگن‌سازی با جهان واقعی می‌انجامد.

در فضای مجازی نیز باید چنین باشد، و دستورهای کلی را با این مصادیق تطبیق دهیم. برای مثال: دروغ و تهمت، ارتباط با نامحرم و حتی موارد دزدی از مصادیق منکر در فضای واقعی و مجازی هستند.

وقتی امری دینی در فضای مجازی قرار می‌گیرد، موجودیتی است که در معرض همگان قرار می‌گیرد؛ البته میان امر مجازی و واقعی، رابطه‌ای منطقی وجود دارد، که جدا از یکدیگر نیستند. انسان متعلق به جهان واقعی، و امروز متعلق به جهان مجازی است.^۲

حسینعلی بای نیز در مورد تطابق معروف و منکر، می‌نویسد:

روابط نامشروع: روابط نامشروع با توجه به این‌که از نظر فقهی و حقوقی منحصر به رابطه فیزیکی نیست، در فضای مجازی قابلیت تحقق دارد؛ زیرا آنچه ملاک رابطه نامشروع است، فساد و فتنه است نه وسیله.

قمار: قمار، که شامل قماربازی و جرایم مربوط به قمار از جمله ساخت آلات قمار، حمل و نگهداری، خرید و فروش و در اختیار قرار دادن آلات قمار و دایر کردن قمارخانه می‌باشد؛ تحت شرایطی در فضای مجازی قابل تحقق است، و منطبق با قوانین سنتی و واقعی می‌باشد.

قوادی: قوادی از طریق رایانه، از نظر فقهی تفاوتی با قوادی سنتی ندارد؛ و از نظر حقوقی با ماده ۱۳۹ قانون مجازات اسلامی، و قانون مبارزه با قاچاق انسان منطبق می‌باشد.

اختلاس و ارتشا: این اعمال از طریق رایانه تفاوتی با مفاهیم سنتی آن‌ها ندارد، و می‌تواند در فضای مجازی ارتکاب یابد.

جرایم علیه مذهب: از جمله این جرایم سب النبی، ارتداد، توهین به مقدسات و تبلیغ علیه دین می‌باشد. ارتکاب این جرایم نیز در فضای مجازی قابل تحقق است، و از نظر ماهیت تفاوتی با جرایم سنتی ندارد.

به طور خلاصه: جاسوسی رایانه‌ای، خیانت به کشور، که شامل طرح براندازی، قیام مسلحانه و قصد برهم زدن امنیت یا عضویت در این گروه‌ها می‌باشد، قابلیت ارتکاب از طریق رایانه را دارا بوده، و با قوانین سنتی نیز منطبق می‌باشد.^۳

۱- جهانگیر، ۱۳۹۰، ص. ۵۰۳.

۲- نصیری‌فرد، ۱۳۷۸، ص. ۲۱۳.

۳- بای و یورقهرمانی، ۱۳۸۸، صص. ۵۳۰-۵۲۸.

شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی

از شواهد دریافت می‌شود، که تمام شرایطی را که امر به معروف و نهی از منکر در فضای واقعی دارد، همان شرایط را در فضای مجازی نیز دارا می‌باشد.

در ادامه این شرایط، بررسی می‌شوند:

۱- علم و آگاهی

شناخت معروف و منکر؛ یعنی این‌که شخص امر به معروف و نهی از منکر، لازم است معروف و منکر را بشناسد تا در انجام وظیفه دچار اشتباه نشود.

بنابراین، انسان در ابتدا لازم است واجبات و محرمات را بیازموید، و مسائل واجب، حرام، مستحب و مکروه را بداند؛ لذا معروف و منکر را باید امر و نهی کرد، که مورد اتفاق همه فقهای اسلام است.

نکته دیگر این‌که آشنایی کامل امر و نهی به امر به معروف و نهی از منکر، مورد اتفاق همه فقها است.^۱

شرط آگاهی و علم همان‌طور که در فضای واقعی توضیح داده شد، در فضای مجازی نیز صادق است.

هم‌چنین علاوه بر آگاهی و علم در فضای واقعی، لازم است به نکاتی در فضای مجازی توجه کرد. فضای مجازی در راستای فضای واقعی پیش می‌رود. بسیاری از مفاهیم جهان واقعی در جهان مجازی هویت می‌بخشد، و کارکرد خود را ثابت می‌کند.

در زمینه امر به معروف و نهی از منکر نیز رسالت مجازی، فضای واقعی خود را نشان داده است.

برای ورود مفاهیم دینی مثل امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، نویسنده و انتقال دهنده معانی، باید هدفمند باشد، و در خط و سیر میل به اهداف و محورها، دامنه فعالیتش را تعریف کند.

به عبارت دیگر، کارکرد مثبت و منفی آن کاملاً بستگی به عملکرد فاعل و عامل آن دارد؛ یعنی آمران و ناهیان در این فضا باید کسانی

باشند، که اولاً با ویژگی‌های فضای مجازی آشنایی داشته باشند؛ و مهم‌تر از آن با امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک وظیفه دینی برخورد کارشناسانه انجام دهند.^۲

بنابراین، لازم است با توجه به علم و آگاهی به امر به معروف و نهی از منکر، به دنبال انجام دادن بهتر این فریضه بزرگ الهی بود.

۲- احتمال تأثیرگذاری

احتمال تأثیرگذاری مخاطب در فضای مجازی همانند فضای واقعی و سنتی است.

اگر شخصی برای اولین بار کار اشتباهی انجام دهد، و این آگاهی وجود دارد، که او قصد تکرار آن عمل را ندارد، تکلیف

امر به معروف ساقط می‌شود.^۳

۱- مرکز تحقیقات اسلامی ولی فقیه در سپاه، ص. ۵۹.

۲- نصیری‌فرد، ۱۳۷۸، ص. ۲۲۲.

۳- مسعودی، ۱۳۷۸، ص. ۲۵۸.

از طرف دیگر، اگر امر یا ناهی احتمال دهد، که امر و نهی او هم می‌تواند مؤثر واقع شد، و هم احتمال عدم تأثیر بدهد، ظاهر آن است که در این صورت، امر و نهی واجب نیست.^۱

هم‌چنین اگر امر و ناهی، علم یا اطمینان به عدم تأثیر امر و نهی داشته باشد، امر و نهی واجب نیست.^۲ یکی از راه‌های دیگر امر به معروف و نهی از منکر، که احتمال تأثیر بیشتری می‌تواند داشته باشد، نوشتن نامه به فرستنده یا شرکت فرستنده است؛ به این نحو، که رایانامه‌های مبتدل تذکر داده شوند، و ارشاد بیانی انجام شود. آنچه نیازمند توجه است، این‌که در فضای مجازی ممکن است درخواست و نامه‌هایی که در رایانامه^۳ قرار داده می‌شود، قابل مشاهده برای تمام کاربران باشد؛ لذا نیازمند توجه بیشتری است.

برای تأثیر بیشتر در فضای مجازی، نکته‌های زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱- با ادبیات متناسب با فضای مجازی، این کار انجام شود؛ چون تأثیر این روش بیشتر است.
- ۲- نباید مفاهیم متون دینی را با نظرات و تمایلات شخصی خلط کرد.
- ۳- بهترین نوشته در بیان مفاهیم دینی این است، که اولاً دارای منشأ علمی باشد؛ و ثانیاً از ویژگی قیاس‌پذیری در برخورد با مسائل بهره‌جسته، و نتیجه‌گیری را به مخاطب واگذار کند.
- ۴- بهتر است از زبان نرم و آرام، و منطقی و علمی استفاده کرد.
- ۵- مشروط به احتمال تأثیر، انجام شود؛ و فضا، زمان و مکان موقعیت‌سنجی شود.
- ۶- زبان امر و نهی، نرم و دوست‌داشتنی و با رعایت تأثیر گذاری و تأثیر پذیری باشد، و علاوه بر این همان‌طور که در فضای واقعی برای امر به معروف باید با لبخند گفت، در فضای مجازی نیز که لبخند را طرف مقابل نمی‌بیند، باید به فکر یک جایگزین مناسب بود، که طرف مقابل احساس دوستی و خیرخواهی کند تا اثرپذیری داشته باشد.
- ۷- امید به اثرگذاری و اثرپذیری در این فضا وجود داشته باشد؛ و در عین حال مناسب است، که یک حالت رودربایستی و یا تذکر را برای طرف مقابل ایجاد کرد.^۴

۳- استمرار بر گناه

اشاره به حالتی دارد، که شخص معصیت‌کار اصرار بر استمرار گناه داشته باشد؛ پس اگر از وضعیت او، ترک گناه مشاهده شود، وجوب امر و نهی نسبت به او ساقط می‌شود.

مراد از استمرار به این معناست، که فاعل باز هم مرتکب معصیت خواهد شد؛ هر چند یک بار دیگر باشد. در این صورت نهی از منکر واجب است؛ لذا مقصود از استمرار، دوام همیشگی نیست.^۵

۱- امام خمینی، ۱۴۲۲، ج ۱ ص. ۴۴۸.

۲- همان، ص. ۲۵۷.

۴- نصیری‌فرد، ۱۳۷۸، صص. ۲۲۷-۲۲۵.

۵- امام خمینی، ۱۴۲۲، صص. ۴۵۰ و ۴۴۸.

در مستند اعتبار این شرط گفته‌اند، که اولاً خلافی در این باره وجود ندارد؛ و ثانیاً اگر معلوم شود، که گناه و معصیت تکرار نخواهد شد، موضوعی برای امر و نهی باقی نمی‌ماند؛ لذا برخی حتی حکم به حرمت امر به نهی در این فرض کرده‌اند.^۱

هم‌چنین چنان‌چه نشانه‌ای بر ترک معصیت و گناه از سوی عاصی ظاهر گردد، و برای آمر و ناهی از آن، نشانه قطع و یقین به ترک معصیت حاصل گردد، اشکال و جوب امر و نهی در این فرض، ساقط می‌گردد.^۲

بنابراین، اگر در رایانامه و یا در یکی از تارنماها برای اولین بار به منکری برخورد کردید- به عنوان مثال: پیام یا تصویری غیر اخلاقی- و مطمئن بودید که تکرار نمی‌شود، و یا اشتباهی پیش آمده است، نمی‌توان امر و نهی کرد.

از این بیان می‌توان فهمید، که امر به معروف که یک وظیفه است، شاید توان مقابله با این همه بی‌حرمتی‌ها را نداشته باشد؛ ولی به هر حال لازم است تا حد امکان این فریضه الهی و بزرگ را انجام داد.

در استفاده از اینترنت^۳، لازم است زیربناهای آن با برنامه‌ریزی و به صورت کاربردی با تقویت خدمات دهنده‌ها^۴ به کار گرفته شوند؛ چرا که با برنامه‌ریزی درست و استفاده از اینترنت، معروف انجام شده، و این خلاف منکر است.

بنابراین، در ابتدا برنامه‌ریزی نیاز است، و بعد بر اساس آن لازم است فکر شود؛ چرا که فکر آنی نتیجه‌بخش نخواهد بود.

از طرف دیگر، فیلترینگ^۵ از طریق فیلترشکن‌ها خنثی می‌شود، و برخورد با عاملان نیز به دلیل تکثرگرایی فضای مجازی و گمنام بودن آن، سخت است؛^۶ ولی این‌ها نباید هدف اصلی- امر به معروف و نهی از منکر- را کم و یا کم‌رنگ کند؛ چون هدف، بسیار والا است.

۴- عدم ضرر و مفسده

اگر امر به معروف و ناهی از منکر بداند و یا گمان داشته باشد، که به واسطه امر و نهی ضرر جانی، آبرویی و یا مالی قابل توجهی به او یا یکی از نزدیکان و دوستانش متوجه خواهد شد، امر به معروف و نهی از منکر واجب نیست.

قرآن کریم می‌فرماید:

«يَا بَنِيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَآمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلٰى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ»^۷؛ ای پسر من!

نماز را برپا دار، و به کار پسندیده وادار، و از کار ناپسند باز دار، و بر آسیبی که بر تو وارد آمده است، شکبیا باش؛ این از عزم امور است.

۱- نجفی، ۱۳۷۴، ج ۲۱، ص. ۳۷۰.

۲- امام خمینی، ۱۴۲۲، ج ۱، ص. ۴۵۱.

3. Internet

4. Server

5. Internet Censorship

۶- همان.

۷- لقمان، ۱۷.

شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی

در تفسیر این آیه، از امام علی علیه السلام نقل شده است:

در برابر دشواری‌ها و رنج‌هایی که بر اثر امر به معروف و نهی از منکر به تو می‌رسد، با استقامت باش.^۱

هم‌چنین امام حسین علیه السلام فلسفه قیام و شهادتشان را که همراه با سختی و آزار فراوان بود، امر به معروف و نهی از منکر بیان می‌کنند.

حال اگر بگوییم امر به معروف و نهی از منکر در مقابل زمامداران ظالم، جایز یا واجب نیست، مخالف شیوه راستین امامان معصوم علیهم السلام است؛ چرا که ایشان در این راه جان خود را فدا نموده‌اند.

امر به معروف و نهی از منکر به زمینه‌سازی قبلی نیازمند است؛ یعنی اگر آثار امر به معروف و نهی از منکر را در جامعه مشاهده شود، لازم است مقدمات و وسایل اثربخش در وصول به آن آثار نیز فراهم شوند، و امکانات هدایت جامعه فراهم شوند.

اگر افرادی که شرایط امر به معروف و نهی از منکر را دارند، اقدام به فعالیت در فضای مجازی کنند، می‌توانند نحوه صحیح انجام این وظیفه را در میان کاربران ترویج دهند؛ هرچند به نظر می‌رسد انجام این مسئولیت در فضای مجازی به دلیل خاصیت‌های این فضا، از نرمش بیشتری برخوردار است؛ چون برخورد چهره به چهره در این فضا وجود ندارد، و افراد فقط در قالب کلمات و علامت‌ها منظور خود را منتقل می‌کنند، و اثرات مخربی که بر خوردهای فیزیکی در جهان واقعی ایجاد می‌کند، در فضای مجازی کمتر است.^۲

برای پرداختن به موضوع امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، ابتدا لازم است مخاطبان و بهره‌وران از مطالب مشخص شوند؛ یعنی قرار است با چه کسی و با چه پیشینه فکری، مفاهیم مدنظر، انتقال یابند.^۳

در مرحله دوم و پس از تعریف مخاطب، باید به سراغ قالب مناسب رفت، که مفهوم امر به معروف و نهی از منکر در چه قالبی مطرح شود.

به عنوان مثال: در امور دینی مخاطب می‌خواهد یک امر دینی ناب بیابد، و یا امر به معروف و نهی از منکر انجام دهد، در چنین وضعیتی لازم است دقت شود، که امر دینی با چه منطقی به فضای مجازی وارد می‌شود.

ذره‌ای غفلت ممکن است به جای آرامش و آسایش دینی اثر معکوس بگذارد، و دین صنعتی شده و جدید و خسته‌کننده‌ای درست شود، که ایجاد ناآرامی برای دیگر کاربران می‌کند؛ به عبارتی ممکن است از معروف کردن، دچار کاری منکر شد.

۱- فیض کاشانی، ۱۳۸۷، ج ۴، ص. ۱۴۵.

۲- نصیری‌فرد، ۱۳۷۸، ص. ۲۱۲.

۳- همان، ص. ۲۱۸.

شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی

اگر بتوان در مواجهه با منکری- مثلاً یک عکس، رایانامه یا پیام- با چند سطر نوشته، یا نامه، یا خاطره، درخواستی معقول داشت، نتیجه کار به دعوا و جدل اینترنتی نمی‌کشد، و این موجب می‌شود از محدوده خطر دور شده، و ایمن نگاه داشته شد، و هم‌چنین باعث می‌شود نتیجه بهتر و آسان‌تری حاصل شود.

بنابراین، کسانی که در فضای مجازی این واجب دینی را عملیاتی می‌کنند، لازم است به فضای موجود آگاهی داشته، و ماهیت آن را بشناسند.

برخورد بد از سوی آمران و ناهیان مجازی می‌تواند موجب شود، که کار با عزم راسخ‌تر و هویت دیگری به تولید محتوای ناصحیح پردازد.

بی تردید معنی کردن تحت اللفظی دعوت به نیکی و نهی از منکر و زشتی‌ها، فرد را از انجام مسئولیت این واجب دینی نمی‌رهاند، و این موضوع سهل‌انگاری است، که در دنیای مجازی و واقعی رخ می‌دهد؛ لذا باید با توجه به علم و آگاهی به امر به معروف و نهی از منکر، به دنبال بهتر انجام دادن این فریضه بزرگ الهی بود.^۱

۵- عدالت

در میان علمای شیعه مرحوم شیخ بهایی در کتاب «اربعین» به شرط عدالت توجه کرده، و بعضی فقها آن را بیان نموده‌اند؛ اما صاحب‌جوهر این شرط را قبول ندارد، و البته بیشتر فقها نیز عدالت و پاکی از گناه را شرط وجوب نمی‌دانند.

امام خمینی^۲ نیز شرط عدالت را شرط وجوب امر و نهی نمی‌داند، و می‌فرماید:

در امر و نهی کننده، عدالت و این‌که خود باید عامل به معروف و تارک از منکر باشد، شرط نیست؛ و اگر تارک واجب‌ی باشد، امر به واجب، واجب است؛ البته با اجماع شرایط- همان‌طور که واجب است خود به آن عمل کند- و اگر عامل حرامی باشد، واجب است نهی از آن حرام نماید، همان‌طور که ارتکاب آن حرام بر او حرام است.^۳

امام هم‌چنین معتقدند:

امر و نهی کننده باید از بدی‌ها به دور باشد؛ حتی از مکروهات، و خود به اخلاق انبیا و عالمان روحانی تعلق داشته باشد، و از اخلاق سفیهان و دنیاطلبان پاک و منزّه باشد، به گونه‌ای که با کردار و سلوک و اخلاق خویش امر و نهی کند.^۴

مصلحت اجتماعی همان است، که در مورد وجوب امر و نهی عدالت را شرط نکرده است؛ یعنی نظر اکثریت همین است، و این البته دارای حکمتی عمیق است، و در حقیقت طبیعت می‌خواهد فرد بیمار را هم در معالجه و مداوای درد شریک گرداند؛ و یا شاید با امر و نهی نسبت به دیگران، خود نیز درمان شود.^۵

نتیجه می‌گیریم، که شرط عدالت ملاک نیست، و همه می‌توانند اگر چهار شرط قبلی را داشته باشند، امر به معروف و نهی از منکر کنند و این نیز در فضای واقعی و فضای مجازی تفاوتی ندارد.

۱- نصیری‌فرد، ۱۳۷۸، ص. ۲۲۱.

۲- امام خمینی، ۱۴۲۲، ج ۱، ص. ۴۷۵.

۳- همان، ص. ۴۸۲.

۴- اصغری، ۱۳۷۸، ص. ۱۰۹.

بیان این نکته نیز لازم است، که انسان غیر عادل و غیر عامل، نمی تواند آن چنان در فرد تأثیر گذارد، که فرد عامل می تواند تأثیر بگذارد. این مسئولیت نیز تفاوتی نمی کند، که در چه فضایی فضا قرار گرفته باشد.

نتیجه گیری

قرآن امت اسلام را بهترین امت دانسته، چون امر به معروف و نهی از منکر در این امت، انجام می شود. امر به معروف و نهی از منکر از واجبات کفایی است، که در منابع تشریح اسلام، شارع مقدس شرایطی را برای این فریضه بزرگ قرار داده است، که با تحقق آن شرایط، واجب می شود. چهار شرط اصلی، که مورد اتفاق همه فقها می باشد، عبارتند از: علم و آگاهی، احتمال تأثیرگذاری، اصرار بر گناه و نبودن ضرر و مفسده. هم چنین یک شرط دیگر نیز با عنوان عدالت وجود دارد، که توسط بعضی از فقها بیان شده است. شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی همان شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای واقعی است؛ لذا در فضای مجازی نیز می توان با دارا بودن شرایط، امر به معروف و نهی از منکر انجام داد. منظور از فضای مجازی نیز اینترنت و فضای حاصل از شبکه است؛ چرا که یکی از عرصه های علمی و اجرایی در فریضه امر به معروف و نهی از منکر، عرصه مجازی است.

منابع و مأخذ

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- امام خمینی، سید روح الله، (۱۴۲۲)، تحریر الوسیلة، ترجمه علی اسلامی، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۳- اصغری، سیدمحمد، (۱۳۷۸)، مسئولیت همگانی در پرتو امر به معروف و نهی از منکر، تهران: انتشارات مؤسسه اطلاعات.
- ۴- بای، حسینعلی، پورقهرمانی، بابک، (۱۳۸۸)، بررسی فقهی و حقوقی جرایم رایانه، قم: انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- ۵- جهانگیر، عیسی، (۱۳۹۰)، مونوگرافی فضای سایبر شیعی، دین و رسانه، قم: انتشارات مرکز پژوهش های اسلامی سازمان صدا و سیما.
- ۶- فیض کاشانی، ملا محسن، (۱۳۸۷)، تفسیر صافی، قم: انتشارات نوید اسلام.
- ۷- کلینی، محمدبن یعقوب، (۱۳۷۹)، اصول کافی، تهران: دارالکتب الإسلامیة.
- ۸- مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، (۱۳۷۶)، امر به معروف و نهی از منکر، قم: نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
- ۹- مسعودی، محمد اسحاق، (۱۳۷۸)، پژوهشی در امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن و روایات، قم: شرکت چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
- ۱۰- معتمدنژاد، کاظم، (۱۳۸۶)، وسایل ارتباط جمعی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۱۱- نصیری فرد، عباس، (۱۳۷۸)، مجموعه مقالات همایش علمی، تهران: انتشارات دانشگاه مذاهب اسلامی.
- ۱۲- نجفی، محمد حسن، (۱۳۷۴)، جواهر الکلام، تهران: دارالکتب الإسلامیة.